

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет педагогічної освіти
Кафедра дошкільної і спеціальної освіти

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

Ковшар О. В.

« ____ » _____ 2024р.

Реєстраційний № _____

« ____ » _____ 2024р.

АДАПТАЦІЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ДІТЕЙ ДО
ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗДО

Кваліфікаційна робота студентки
групи ЗДОм-23
ступінь вищої освіти «магістр»
спеціальності 012 «Дошкільна освіта»
Масляної Діани Володимирівни

Керівник кандидат педагогічних наук,
доцент Суятинова Катерина Євгеніївна

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS ____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

Члени ЕК

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	
РОЗДІЛ 1. Теоретичні аспекти адаптації внутрішньо переміщених дітей до освітнього середовища ЗДО.....	
1.1 Поняття «адаптація» в психолого-педагогічній, науково-методичній літературі.....	
1.2 Характеристика поняття «внутрішньо переміщені особи. Адаптація та дезадаптація дітей ВПО до умов освітнього закладу... ..	
1.3 Психолого-педагогічні особливості адаптації дітей ВПО до освітнього середовища ЗДО.....	
РОЗДІЛ 2. Практичні аспекти адаптації внутрішньо переміщених дітей до освітнього середовища ЗДО	
2.1 Програма адаптації дітей ВПО в КЗДО№57 КМР.....	
2.2 Соціалізація дітей – переселенців в межах дитячої субкультури. Взаємодія ЗДО з сім'ями переселенців.....	
2.3 Підвищення психолого- педагогічної компетентності педагогів щодо створення умов адаптації дітей – переселенців. Результативність реалізації програми адаптації дітей ВПО в КЗДО №57	
ВИСНОВКИ.....	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	
ДОДАТКИ.....	

ВСТУП

Актуальність дослідження Наша країна сьогодні переживає кризовий період, пов'язаний з воєнними діями. Фактично збройний конфлікт триває вже десять років і не можливо передбачити його завершення. З початком повномасштабного вторгнення велика кількість сімей вимушена була терміново змінити місце проживання з метою захисту, посилилися тривожні настрої в суспільстві, страх, розчарування, невпевненість в завтрашньому дні. Переміщеними виявилися дорослі, діти молодшого шкільного віку, підлітки та діти дошкільного віку. Так за даними Міністерства з питань реінтеграції окупованих територій України до початку лютого 2022 року було зареєстровано 1,4 млн. внутрішньо переміщених осіб, але станом на початок 2024 року ВПО вже налічувалося 4,9 млн. осіб і 25% з них діти. І показники постійно збільшуються.

Процес адаптації – найважливіший момент становлення дитини як суб'єкта навчальної діяльності. По-перше, тому що в ході адаптації до освітнього середовища ЗДО дитина отримує орієнтацію у системі поведінки, що надовго визначає подальшу долю її розвитку. По-друге, під час цього процесу формується колектив дітей із певним рівнем соціально-психологічної згуртованості. Взаємини у групі дошкільників виступають сильним засобом залучення дитини до нових соціальних функцій, культури, норм поведінки, притаманних в закладі дошкільної освіти. Найважливішим є те, що процес звикання до умов дошкільного закладу є складним. Одні діти проходять цей процес легко без психічних травм, інші досить складно, внаслідок чого й витікає проблема «дезадаптації». Успішна адаптація залежить від впевненості та комфорту в новому середовищі, налагодження стосунків з однолітками та педагогами, а також у спішного використання освітніх програм.

Слід зазначити, що діти дуже вразливі до екстремальних ситуацій, які виникають у цей складний для суспільства час, і гостро реагують на події, які не дозволяють їм безпечно бачити своє оточення. Внутрішньо переміщені діти також стикаються з додатковими стресовими факторами, такими як незнайоме

оточення, зміна місця проживання, незрозуміння ситуації та причин свого переміщення, регрес у розвитку мови та навичок самоорганізації, звикання дітей до нового освітнього середовища-складний процес, який може ускладнюватись додатковими факторами, такими як стрес, тривога та зміна способу життя[3 с.3].

З огляду на ці фактори, дослідження адаптації внутрішнього переміщених дітей до освітнього середовища ЗДО є актуальним і важливим завданням. Таке дослідження дозволить отримати знання про особливості цього процесу та розробити рекомендації щодо його полегшення, що сприятиме успішному розвитку та навчанню дітей.

Метою даного дослідження є теоретичне вивчення особливостей адаптації внутрішнього переміщених дітей до освітнього середовища, розробка методичних рекомендацій з надання допомоги дітям в адаптації до освітнього середовища, а також підвищення обізнаності про проблеми адаптації внутрішньо переміщених дітей до освітнього середовища.

Обрана тема визначила наступні **завдання дослідження:**

- Вивчити особливості адаптації внутрішнього переміщених дітей до освітнього середовища;
- Розробити програму соціальної адаптації дітей - переселенців;
- Впровадити програму соціальної адаптації дітей ВПО у практику роботи КЗДО №57 КМР.
- Розробити навчально - методичне забезпечення.

Об'єкт дослідження – процес адаптації внутрішньо переміщених дітей до освітнього середовища ЗДО.

Предметом дослідження є адаптація внутрішньо переміщених дітей до освітнього середовища.

У ході дослідження для вирішення поставленого завдання і висунутого припущення використано комплекс **методів:**

а) теоретичний: дозволяє порівняти різні погляди на досліджувану проблему та визначити критерії та показники адаптації внутрішньо переміщеної дитини до умов освітнього середовища.;

б) емпіричний: цілеспрямовані і систематичні спостереження освітньої діяльності переміщених дітей, спілкування з однолітками і дорослими, бесід, документів;

в) статистичний: аналіз емпіричних даних.

Теоретико-методологічною базою дослідження є роботи К. Суятинової, А. Путінцева, Н. Мазіної, Т. Коломієць, О. Слободян, Ю. Когатько, Д. Райан, Ю. Жданович, Ж. Б. Ламарка, Г. Сельє, У. Кеннона та ін., які досліджували, як особливості адаптації внутрішньо переміщених осіб в цілому, так і особливості адаптації дітей- ВПО в тому числі.

Практичне значення одержаних результатів: результати досліджень можуть бути використані при розробці програм і методичних рекомендацій, які допоможуть дошкільнятам адаптуватися до нового освітнього середовища, допоможуть вихователям краще зрозуміти потреби і особливості дітей ВПО, а також створити більш сприятливі умови для навчання і розвитку.

Експериментальна база дослідження: Комунальний заклад дошкільної освіти (ясла-садок) № 57 Криворізької міської ради група старшого дошкільного віку № 6 та група середнього дошкільного віку № 5; всього було залучено до експерименту 5 дітей (з них 3 хлопчика та 2 дівчинки).

Структура роботи: вступ, два розділи, висновки з розділів, загальні висновки, список використаних джерел, додатки. Загальний обсяг роботи – 47 с.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ ВПО ДО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗДО

1.1 Поняття «адаптація» в психолого-педагогічній літературі

Поняття «адаптація» знайшло досить широке відображення в психолого-педагогічній літературі, так поняття "адаптація" походить від латинського слова "adaptation" (приспосовування). Воно описується як приспосовування організму до умов навколишнього середовища. Процес адаптації спрямований на підтримку повноцінної діяльності систем, органів і психічних тканин індивіда в умовах життя, що змінилися.

Адаптація-це індивідуальна реакція, яка залежить від особистісних та психофізіологічних особливостей дитини, умов життя та стосунків у родині. Тому вихователям закладів дошкільної освіти, практичним психологам та батькам внутрішньо переміщених дітей необхідно спільно узгодити та скоординувати індивідуальні стратегії тактики у взаємодії та спілкуванні з кожною дитиною. Лише використовуючи відповідні тактики, можна полегшити адаптацію дітей з числа переміщених осіб у закладі дошкільної освіти та досягти позитивних результатів. [19 с.2]

В області психології і педагогіки «адаптація» - одна з найважливіших наукових проблем. Це підтверджує, що в 1865 році вперше в науковому співтоваристві виникла проблема адаптації. Тоді ж Р. Оберт ввів термін «адаптація», який почав використовуватися в літературі. Спочатку адаптація розумілася як зміна чутливості аналізатора під впливом приспосовування до дії подразників органів чуття [6.с15]. Це показує, що в результаті майже 160-річної історії вивчення цього питання піддалося великим і ретельним дослідженням.

На сьогоднішній день термін «адаптація» включений в понятійний апарат таких наук, як: філософія, психологія, фізіологія, медицина. Тобто, це свідчить про те, що цей термін носить міждисциплінарний характер й вивчення цього феномену, відповідно, набуває міждисциплінарного

характеру, а це, в свою чергу, дозволяє більш детально та всебічно вивчати людину. Адаптація – важливе поняття, яке вивчається в контексті особистісного розвитку, так і в освітньому процесі загалом.

Дошкільна освіта, є одним з перших ланок в процесі становлення безперервної освіти і виховання та визначення соціокультурної позиції особистості. У дошкільному закладі особистість набуває якості, необхідні для життя, а також засвоюється і відтворюється соціальний досвід суспільства. У сучасній науці цей процес визначається як соціалізація. Враховуючи різницю між адаптацією і соціалізацією, більшість вчених підкреслюють, що адаптаційний процес – це один з видів взаємодії суспільства і його членів, який є першим рівнем соціалізації людини, а в нашому випадку – дітей [5, с.7].

Розглядаючи теоретичні проблеми, пов'язані з педагогікою, психологією і розвитком особистості, соціальна адаптація являє собою відносно стабільну соціальну спільність. Етапи особистісного становлення і розвитку особистості індивідів, що діють представлені тут як процеси входження в нове соціальне середовище, адаптації, в кінцевому рахунку, інтеграція з нею[4].

Проблема адаптації внутрішньо переміщених дітей до освітнього середовища ЗДО досліджувалася і продовжує досліджуватися сучасними українськими та зарубіжними науковцями.

У розвиток теорії адаптації значний внесок зробили такі зарубіжні вчені, як: У. Кеннон та Г. Сельє, які досліджували фізіологічну адаптацію; Ж. Ламарк, який започаткував біологічний підхід до вивчення процесу адаптації; І. Гердер, який розглядав адаптацію особистості в контексті соціокультурного середовища; Е. Марвін (докторка психологічних наук, професорка психології Пенсильванського університету (США)) досліджує вплив стресу та травм на розвиток дітей, розробляє програми, які допомагають дітям, що потрапили у важкі життєві умови [21 с. 18].

Сучасні українські вчені досліджують уявлення про адаптацію:

О. Линник займається дослідженням проблеми адаптації дітей дошкільного віку до нових умов життя та навчання [11].

Л. Проценко займається розробкою методичних рекомендацій щодо допомоги дітям дошкільного віку в адаптації до нового освітнього середовища [16].

Зокрема, свою увагу щодо дослідження проблем адаптації звернули й такі вчені, як: А. Богуш, В. Верещагін, Н. Виноградова, Н. Гавриш, А. Куликова, Л. Шпак, які розглядають входження людини в «соціальне середовище», тобто адаптацію – як «процес засвоєння норм, правил, цінностей, нових соціальних ролей і позицій». Вони підкреслюють те, що процес адаптації дитини до умов державної освіти є доволі складним, наголошують на важливості правильної організації для розвитку особистості дошкільнят. А.Богуш, Н.Гавриш відзначали, що, будучи об'єктом соціальних відносин, нормалізує, регламентує і санкціонує поведінку відповідно до вимог конкретного співтовариства, тобто схвалюється як соціальна одиниця [17].

Відвідування дитиною дошкільного закладу зумовлює в її житті ряд змін: в побуті, меню харчуванні, вимогах до поведінки, постійному контакті з однолітками, нові переміщення і т. ін. Всі згадані зміни відбуваються для дитини одночасно та при відсутності організації вони можуть призводити до невротичних реакцій, таких, як: капризи, страхи, відмова від їжі, часті захворювання. Необхідно створити таку ситуацію, за умов якої дитина краще пристосується до нових умов, іншими словами – адаптується [18]. Таким чином, аналіз психолого-педагогічної літератури показує, що багато вчених вивчають проблему адаптації.

Відзначаючи важливий внесок вчених у розробку проблеми адаптації дошкільнят, зазначу, що в їх роботах підкреслюються лише певні теоретичні аспекти, які дозволяють нам це встановити:

- 1.Сучасне розуміння сутності адаптації в психолого-педагогічній літературі можна сформулювати наступним чином: це бажане або вимушене входження в будь-яку середу;

- 2.Ефективність процесу адаптації багато в чому залежить від взаємозалежності і взаємодоповнюваності фізіологічних особливостей

дитини, ситуації в країні, психічних особливостей особистості: реакції на стрес, психічного стану, особливостей освітнього процесу, технічного, наукового та інформаційного розвитку дитини.

1.2 Характеристика поняття «внутрішньо переміщена особа»

Сьогодні можна часто почути термін «біженець», який використовують відносно українців, які внаслідок чи то анексії Криму, чи то через військові дії на Донбасі, чи то через повномасштабне вторгнення, були змушені покинути свої домівки та звичне місце проживання. З'ясуємо хто такий біженець: «біженець – це особа, яка не є громадянином України, проте вона перебуває за межами країни свого громадянства, має на те обґрунтовані причини – наприклад, побоювання стати жертвою переслідування за певною ознакою (раси, релігії, національності тощо), вона не може користуватись правом на отримання громадянства України, зазначеного в документі захисту цієї країни, або ж не хоче користуватись цим захистом через такий страх, або ж – вона може не мати громадянства та перебуває за межами країни, не може чи не хоче повертатись до неї через зазначені страхи». Таке визначення дано в законі України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту». Тобто, громадяни України, котрі змушені були покинути свої домівки та змінити місце життя всередині країни не є біженцям, а вони утворюють новий соціальний прошарок – внутрішньо переміщені особи [17].

Чинне законодавство зазначає, що внутрішньо переміщені особи – це «громадяни України, які постійно проживають в Україні, проте були змушені покинути місце свого постійного проживання з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації та т. ін.», зазначено в Законі України «Про забезпечення прав і свобод людини і громадянина» [19].

Основними ознаками вимушеного переселенця є:

- наявність українського громадянства;
- є причини покинути певні адміністративно-територіальні одиниці України, але не перетинати міжнародно визнані кордони;

- постійне проживання в Україні;
- необхідність захисту прав і свобод [19].

За даними ЮНІСЕФ, у 2017 році було офіційно зареєстровано 225866 внутрішньо переміщених осіб, у тому числі 1626137 дітей. А повномасштабна війна в Україні призвела до руйнівних наслідків, масштабів і темпів яких не було з часів Другої світової війни, повідомляє ЮНІСЕФ. В результаті військових дій 3000000 дітей отримали статус вимушених переселенців станом на початок 2024 року [20].

У будь-якому конфлікті найбільше страждає найбільш вразлива категорія населення – діти. Вони відчують труднощі соціального і психоемоційного характеру, пов'язані зі зміною середовища проживання і звичного кола спілкування, особливо якщо такий переїзд викликаний війною і призводить до змін в поведінці і реакціях у дітей з посттравматичним стресовим розладом [2].

Травматичний стрес представляє собою «емоційну реакцію людини на травматичну подію». Він вважається, в цілому, нормальною реакцією на ненормальну ситуацію – таку, що виходить за певні рамки звичайного життєвого досвіду людини [2].

У старшому дошкільному віці діти схильні відображати те, що відбувається навколо в грі. Для них гра – це можливість розібратися з ситуаціями, які вже відбулися або відбуваються зараз. Це може відобразитись в тому, що вони грають в армію, розмірковують про війну та переселення, грають у волонтерів, ховаються в бомбосховища та граються в лікарів – в рольових іграх. Це не повинно викликати занепокоєння, оскільки це звичайна реакція дитини на надзвичайну ситуацію (в тому випадку, якщо ці ігри не загрожують життю та здоров'ю дитини) [12].

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) – це запізніла та/або довготривала реакція на стресові події або вкрай не безпечні або руйнівні ситуації (короткочасні або довгострокові). За даними ВООЗ, близько 80% людей, які постраждали в екстремальних ситуаціях, добре справляються з

травматичним стресом, і тільки у 20% симптоми травматичного стресу проявляються у вигляді фізіологічних і психологічних симптомів. Це перетворюється на несправність [12].

**Ознаки та симптоми посттравматичного стресового розладу у дітей
(за даними Американського національного центру з ПТСР) [10]**

Вікова категорія дітей	Ознаки та симптоми
Діти молодшого віку (1 – 6 років)	<ul style="list-style-type: none"> • безсилля і пасивність, відсутність звичайних реакцій; • генералізований страх; • підвищена збудженість і незібраність; • пізнавальна плутанина; • складність говорити про цю подію; • складність визначати почуття; • нічні жахіття, інші порушення сну; • страх розставання і «чіпляння» за близьку людину; • регресивні симптоми (наприклад, повернення нічного нетримання сечі, втрата мови, рухових навичок); • неспроможність збагнути смерть як неминучість; • тривога з приводу смерті; • соматичні симптоми (болі в животі, головні болі тощо); • підсилена реакція на гучні звуки; • «заморожування» (раптова нерухомість); • метушливість, нехарактерний плач;

	<ul style="list-style-type: none"> • уникання або тривога у відповідь на конкретні стимули, специфічно пов'язані з травмою, включаючи побачене і фізичні відчуття;
--	---

У дослідженні К. Суятинової порушено питання формування емоційної сфери дошкільників та становлення особистості дитини. «Діти переживають травмування, з одного боку, легше, бо в них немає досвіду і розуміння, як воно повинно відбуватися, а з іншого – складніше, бо не мають можливості справлятися самостійно і майже повністю залежать від реакцій та розуміння ситуації батьками з психологічного погляду, з фізичного ж – незрілість мозкових структур і менші енергетичні запаси організму порівняно з дорослими» [14].

Розглянемо проблеми дезадаптації дітей-переселенців.

У психологічних дослідженнях наголошується на характерних психологічних синдромах, які є властивими для дітей мігрантів та внутрішньо переміщених осіб:

- дитина після травмуючої ситуації / необхідності переїздити повністю замикається в собі;
- поділ сім'ї на групи (виявляється у замкнутості в сім'ї або групі однолітків);
- соціальна дезорієнтація (для неї характерним є спроба включення в життя суспільства, проте неможливість реалізації цього задуму через недостатню обізнаність про соціальні норми) [2].

Нерідко внутрішньо переміщені особи, особливо підлітки, виявляють риси характеру, які змушують їх вести екстремістський спосіб життя, зокрема агресію, делінквентність, девіантність, негативне ставлення до місцевого населення і відчуження від соціальної несправедливості. Таким чином, діти стикаються з проблемою соціальної дезадаптації. Дезадаптивні стани

провокують неуспішність у навчанні, погану поведінку, і діти потрапляють в категорію "груп ризику", які важко піддаються вихованню. Ставлення оточуючих до дитини погіршується, в результаті чого управляти поведінкою важких дітей стає ще важче.

Зрозуміло, що дезадаптація стає причиною функціональних та іноді навіть до органічних порушень психічного і фізичного здоров'я дитини, тому проблеми таких дітей необхідно вирішувати комплексно, міждисциплінарно. Тому обов'язковою вимогою до закладу дошкільної освіти є проведення інтенсивної ознайомчої програми для дітей та їх сімей, які вступають до закладу, з метою ознайомлення з прийомною спільнотою та тієї системою цінностей, що в ній прийнята; традиціями, які там переважають; і, звісно ж, надання постійної освітньої підтримки.

1.3 Адаптація та дезадаптація дітей ВПО до умов освітнього закладу

На думку Ю. Ждановича, адаптація в новому освітньому середовищі – це процес фізичного і психологічного пристосування дитини до нових соціальних умов в освітньому закладі [2].

Адаптація – це системна реакція організму і психіки на тривалий і багаторазовий вплив певних факторів середовища, яке оточує особистість, результатом чого є досягнення балансу між організмом та навколишнім середовищем. Це динамічне і постійно мінливе явище зі своїми стадіями і рівнями, де дезадаптація (порушення, спотворення адаптації) займає постійне місце.

Отже, у своєму дослідженні я спираюся на розуміння адаптації, як на: розвиток дітей дошкільного віку в умовах нового освітнього середовища, котре розглядають як «процес фізичної та психологічної адаптації дитини до нових соціальних умов дошкільної освіти».

Дезадаптацію визначають як «процес, що протікає поза патологією та пов'язаний з виходом зі звичних умов життя», що, в свою чергу, зумовлює «отруєння для оточуючих», або іншими словами – негативні наслідки [6, с.13].

Розглянемо фактори, що впливають на тяжку адаптацію:

- Зовнішні: характеристики як малих груп, такі широкого соціального оточення: параметри діяльності, умови життя, стиль виховання.

- Внутрішні: індивідуальні особистісні характеристики всіх рівнів: в індивідуально-типологічних особливостей нервової системи до особливостей попереднього адаптивного досвіду [6,с.15].

Є.Панасенко, В.Ремізова, С.Нестерова розглядають групу дітей залежно від типу адаптації.

«Легка адаптація» характеризується тим, що негативний емоційний стан у дитини триває недовго. Перший день – відбувається погіршення апетиту, поганий сон, але вона грає з дітьми. В подальшому процесі адаптації до нових умов – це відбувається протягом перших місяців, коли дитина перебуває в закладі.

«Адаптація середньої тяжкості» відзначається тим, що емоційний стан дитини приходить до норми повільніше, вона може хворіти на гостру респіраторну інфекцію протягом першого місяця.

«Важка адаптація» – це повільна нормалізація емоційного стану дитини, займає до кількох місяців; дитина в цей період хворіє, часто можуть виникати серйозні ускладнення, можуть проявлятися розлади поведінки, які носять стійкий характер [7, с.6].

Н.Фроленкова і І.Купина відзначають, що адаптація дошкільнят до навчання в умовах воєнного стану – складний і багатогранний процес. Вихователі та педагоги мають організовувати ефективну взаємодію зі всіма учасниками освітнього процесу, надавати ефективні освітні послуги. При проведенні занять доцільно використовувати ігрові методи [8, с.480].

І. Карапузова говорить, що активні методи психологічного впливу, це:

1. «Ігри та вправи на адаптацію до колективу.
2. Ігри на розвиток дрібної моторики.
3. Розповідання художніх творів та ляльковий театр цікавих казок та віршів.

4. Математичний розвиток.
5. Творчі заняття, спрямовані на розвиток творчих здібностей.
6. Фізичний розвиток (ігри на координацію рухів, розвиток крупної моторики тощо).
7. Музичні вправи (вивчення пісень, таночків, вправи з ритміки, розвиток музичного слуху)» [10, с. 105].

Тому в якості засобу профілактики дезадаптації рекомендується використовувати соціально-рольові та творчі ігрові методи. Використання цих методів сприяє зниженню рівня тривожності та адаптації дитини в новому освітньому середовищі.

Я. Юрків та Д. Луканов зазначають, що зміна звичного місця проживання викликає у дітей (віком від трьох до п'ятнадцяти років) стрес та почуття тривоги [12, с. 470]. Таким чином, у зазначений віковий проміжок потрапляють діти п'яти - шести років також. Звідси можна зробити висновок про те, що діти старшого дошкільного віку переживають зміну соціального оточення, соціально-житлових умов та таке інше дуже негативно.

А от, Я. Ліщук вказує, що нетерпиме ставлення приймаючого суспільства до представників іншої культури є важливим чинником дестабілізації процесу адаптації дітей-переселенців до нового це ставлення виражається в тому, що національні забобони, настороженість, упередженість оцінок та суджень та т. ін. загострюється саме через те, що на території даного суспільства перебувають мігранти [13].

У ході проведеного аналізу наукових праць (І.Купіної, С. Нестерова, В. Ремізова, Н. Фроленкової та Е. Панасенко) було узагальнено уявлення про особливості процесу адаптації дітей вимушених переселенців.

Таким чином, проблема адаптація дітей вимушених переселенців є багатоаспектною, особливо в психологічному плані, а до цього також додаються питання здоров'я, навчання, формування нового комфортного соціального середовища. Одні місця є стійкими до стресів, інші – не зовсім достатньо виявляють цю стійкість – залежить цей чинник від місцевих

культурних та соціальних умов, у яким мають жити вимушені переселенці. Переїзд в інший регіон потребує додаткових джерел соціально-психологічної адаптації, і це позначається на зниженні рівня стресу. Вимушені переселенці стикаються з необхідністю реадаптації, що певною мірою ускладнює соціально-психологічну адаптацію, і це необхідно враховувати, викликано це тим, що їм доводиться відриватись від тих форм взаємодії з довкіллям до яких вони звикли та, відповідно, формувати нові. Оскільки вони втрачають можливість спілкування у звичному, колишньому, соціальному середовищі, це негативно впливає на процес адаптації дітей старшого дошкільного віку.

Просторово-архітектурне сприйняття середовища також відіграє істотну роль психологічному самопочутті дитини. Вирвані зі звичного природного ландшафту, певних кліматичних особливостей, діти, крім низької самооцінки, відчують дискомфорт, пов'язаний з географічним чинником. Звичне середовище для ігор, спілкування коїться з іншими дітьми було порушено, й у результаті формувалося тяжке відчуття втрати, нестачі чогось дуже особливого, що позначалося настрої й у відношенні до оточуючих [13].

Водночас зміна обставин, умов життя, сфер життєдіяльності накладають свій відбиток і на соціальне самопочуття дітей. Вони орієнтуються на дорослих, на їх світовідчуття і світосприйняття. Гіркота втрати матеріальних цінностей, духовних і соціокультурних зв'язків відбивається на ставленні до життя та соціального самопочуття дітей.

Ю. Жданович зазначає, що внутрішні переселенці залишають свої населені місця та переселяються до інших місць у межах однієї країни, для дітей це обертається стресом [6,с. 204].

Спираючись на проведений аналіз роботи Ю. Жданович ми можемо зробити висновок про те, що для маленьких дітей характерним є копіювання поведінки дорослих без обмірковування про те як і навіщо вони це роблять. у певному середовищі діти можуть виконувати різні ролі дорослих: можуть імітувати та наслідувати їх, тим самим це формує певні форми їхньої поведінки, та допомагає у засвоєнні певних навичок соціального середовища.

Результатом стає те, що діти надають власним думкам та діям певний конкретний сенс, який може збігатися із змістом інших членів суспільства. Колективні ігри в цьому відіграють важливу роль, оскільки саме через ці ігри діти можуть формувати свої установки та очікування, виробляти правила поведінки в суспільстві, в результаті цих ігор вони, також, можуть засвоювати певні цінності та норми, та у них формується соціальна ідентичність.

Отже, соціальна адаптація дітей старшого дошкільного віку із числа внутрішніх переселенців пов'язана з умовами нового місця проживання, соціальним середовищем, особливостями характеру, виховання та розвитку, які в них сформувались та були їм притаманні при проживанні на попередньому місці. В разі тривалого перебування на новому місці процес адаптації йде в напрямку акультурації.

Адаптація в процесі соціалізації є початковим елементом, але окрім пристосування – основою якого є прийняття норм зовнішнього середовища – сюди входить такий елемент, як інтерналізація або інтеріоризація засвоєних норм, понять та цінностей, іншими словами – включення нового у внутрішній світ особистості, присвоєння. Цей механізм є соціально-психологічним, основою його є безпосередня привабливість для особистості якихось певних конкретних умов зовнішнього середовища, духовних цінностей, особистої зацікавленості у придбанні знань, цінностей, спілкування з людьми. Соціалізована людина – це цілісна особистість з достатнім ступенем суб'єктності [5].

У цьому контексті цілісність – наявність потенціалу для соціалізації, здатність до того, щоб були сформовані нові навички та соціальні якості, уміння здійснювати соціальну діяльність. Раннє дитинство це період найбільш інтенсивного протікання процесу соціалізації, потім ця інтенсивність відновлюється у підлітковому та юнацькому віці. Для соціалізованої особистості у цей період обов'язково необхідними є дорослі люди, які можуть сприяти включенню їх в суспільство. На стадії дитинства механізм соціалізації – це неусвідомлене сприйняття, імітація та ідентифікація, тому це обумовлює

необхідність наявності в житті дитини значимих дорослих, які спрямовують свою увагу на розвиток дітей дошкільного віку.

Неправильна (неадекватна) соціалізація чи розлад соціалізації представляє собою явище, яке викликає кризу особистості та створює кризове напруження у суспільстві. В разі усунення чи мінімізації цього явища, може відбуватись збереження індивідуальних доль та загальне поліпшення суспільства, зниження конфліктності та підвищення ефективності у суспільному розвитку.

Соціальна адаптація за своїм характером є процесом двостороннім, а тому причиною дезадаптація, проявами якої є асоціальні форми поведінки, неузгодження індивіда з навколишнім середовищем, в деформації системи ціннісних орієнтацій та внутрішньої регуляції, а також соціальних установок, може виступати саме неузгодження, яке спричиняється деформацією взаємодії [6].

Дезадаптація неповнолітніх має як об'єктивні, так і суб'єктивні прояви. До перших, наприклад, можна віднести те, що вона може проявлятися в тому, що відбувається обмеження в здібностях виконувати певні соціальні функції, у розриві соціальних зв'язків, а до других – у тому, що може спотворюватись система внутрішніх норм та ціннісних установок, може проявлятися та поведінка, яка не відповідає соціальним нормам, які прийняті в суспільстві. Соціальна дезадаптація дітей виявляється у невмінні здійснювати властиві віку форми діяльності.

Ю. Жданович говорить про те, що соціальна адаптація це і процес, і стан одночасно.

Таким чином, автор розглядає в своїй роботі процес адаптації, як «входження особи в певну групу, засвоєння нею норм, відносин та займання певного місця у структурі відносин між членами групи», а от стан соціальної адаптації – це «характеристика відносин людини, групи, із зовнішнім середовищем, яке виражає успішність адаптації як процесу» [6, с. 205].

Показник адаптованості дітей вимушених переселенців виражається у: ступені задоволеності собою та групою, різними сторонами своєї життєдіяльності; в активному залученні у діяльність тієї громади, яка є приймаючою; активності у досягненні поставлень завдань; у ступень соціального комфорту; розумінні можливостей реалізації власних цілей у майбутньому та у соціально-педагогічній підтримці, яку надає приймаюча громада [6,с. 212].

Отже, на процес адаптації та дезадаптації до нового освітнього середовища дітей старшого дошкільного віку впливають взаємини з дорослими, однолітками, оточуюче навколишнє становище, ігрова діяльність як засіб зниження стресу.

1.4 Психолого-педагогічні особливості адаптації дітей ВПО до освітнього середовища ЗДО

Адаптація внутрішньо переміщених дітей до нового освітнього середовища є одним із найважливіших складників адаптації родини за місцем переселення. Щоб допомогти дитині в процесі інтеграції в новий колектив, включити її в освітній процес та зменшити рівень стресу, не виділяти її з-поміж інших вихованців з ярликом «жертва», мотивувати до навчання – це робота, яку мають виконати педагоги закладу до якого приходить дитина. Успішність цієї роботи визначається, насамперед, тим, як дитину представлять перед новим колективом. У разі, якщо вихователь спробує підкреслити складний досвід, який довелось пережити дитині в зоні конфлікту, це може стати причиною того, що новачка можуть не сприйняти в новій групі, або ж навпаки до надмірної “героїзації” його минулого. Безумовно, педагоги й однолітки мають дещо знати про нового вихованця, проте у садочку, насамперед, треба зосередитися на включенні дитини у освітній процес.

Коли діти потрапляють у новий колектив з усталеною структурою та лідерами, вони змушені заново вибудовувати стосунки як із новими

одногорупниками, так і з вихователями. Змінюючи звичний колектив, дошкільнята тривожаться, чи сприймають їх діти нової групи. Тому перш ніж скласти враження про здібності та можливості нового вихованця, важливо не лише оцінити його освітній рівень, а й враховувати, де навчалася дитина до переїзду. Якщо освітній рівень новачка нижчий за середній у групі, потрібно з'ясувати, чи це наслідок іншого рівня вимог у попередньому садочку, чи особистих здібностей дитини, та враховувати це в період адаптації.

На успішність адаптації переселенця впливає й те, чи відвідуватиме дитина музичну школу або спортивну секцію, якщо вона звикла це робити вдома. Тому контакт батьків з вихователем та спілкування родин ВПО із психологом дошкільного закладу особливо важливий. Для адаптації дитини важливо не тільки налаштовувати її на позитив, а й підготувати її до труднощів, які можуть виникнути, намагатися долати їх спільно. Батьківська підтримка дасть дитині відчуття безпечного тилу, впевненість у позитивному результаті і допоможе швидше влитися в новий колектив [4].

Розділ II

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ДІТЕЙ ДО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

2.1 Програма адаптації дітей ВПО в КЗДО №57 КМР

Заклад дошкільної освіти відповідальний за процес соціального розвитку особистості, покликаний полегшити її входження у широкий світ і розвинути внутрішні сили. Тому, в організації педагогічного процесу ми використовуємо методи навчання та виховання, які ґрунтуються на врахуванні індивідуальних особливостей, а також відмінностей у педагогічному потенціалі кожної конкретної сім'ї.

Заклад дошкільної освіти, що несе відповідальність за процес соціального розвитку особистості, покликаний полегшити її входження у широкий соціальний світ та розвинути внутрішні потенційні сили дитини. (О.Л.Кононко). У нього свої значущі і достатньо специфічні, соціалізуючі та виховні завдання, серед яких найважливішими є:

- Формування соціальної компетентності дітей;
- Становлення дитячої індивідуальності;
- Творчого самовиявлення;
- Вибудовування стосунків зі світом, з дорослими, з іншими дітьми [9];

Окрім того, дитяча група дошкільного закладу виконує чимало педагогічних функцій:

- Соціальне навчання;
- Вправляння у самостійній поведінці дитини щодо її стосунків з однолітками;
- Формування ціннісних орієнтацій та адекватної самооцінки дитини.

Від ступеня реалізації цих завдань залежить соціальне та особистісне становлення дитини. Він покликаний не стільки вчити, скільки організувати життя дітей у соціокультурному просторі з акцентом на регіональний аспект.

Окреслимо головні позиції взаємодії дорослого та дитини:

- Діалогічне спілкування з дитиною засноване на засадах співробітництва, партнерства та демократизації взаємин;
- Відхід від прямого примусу дитини до діяльності і заміна його дитячими інтересами, вибором та бажаннями;
- Педагогічна вимогливість до вихованців базується на становленні самостійності, активності, ініціативності та відповідальності дітей;
- Використання педагогіки успіху, опора на кращі якості дитини і розкриття її здібностей;
- Повага до прав і свобод дитини, допомога в індивідуалізації, самореалізації;
- Партнерське посередництво між дитиною та соціальним світом, побудоване на активній взаємодії;
- Заохочення доброзичливих толерантних стосунків між вихованцями, створення атмосфери активного ділового спілкування дітей (мовного, ігрового, творчого) в групі; тощо.

Головна мета роботи в цьому напрямі – створення єдиного культурного простору, зміцнення живих історико-культурних та соціальних зв'язків, вільне пересування в системі соціокультурного простору з чітким визначенням позиції: «Я – той, хто діє» (А.Ріккер). Така активна позиція через вплив на педагогічний колектив, батьків, дітей, забезпечує прагнення покращувати світ навколо себе.

Зазначимо, що сьогодні процес адаптації дитини побудований таким чином, що вона, починаючи освоювати соціальний світ, швидше перетворюється на скарбничку розрізнених фактів, норм і правил, ніж на елемент загальної картини світу. Натомість, нормою є мудро і бережно залучити дитину до соціального світу і навчити відчувати себе його частиною. Парадоксом сучасного суспільства є те, що ми вчимо дітей бути хорошими

там, де кожний день стихійні і соціальні впливи несуть підлість, насилля, лицемірство.

Ми прагнемо організувати педагогічний процес в дошкільному закладі таким чином, щоб соціальні норми формувалися в кожній дитині під впливом особливих умов і педагогічно виваженої соціалізації, а не нав'язувалися або декларувалися ззовні. Завдяки тому, що дитина дошкільного віку схильна сприймати все те, що говорить дорослий, як Істину, авторитарне спілкування з дітьми призводить до некритичності мислення, несамостійності, блокування творчості, відсутності самовираження тощо. Як наслідок, подавлення Природної суті дитини обертається трагедіями, бунтом, девіантною поведінкою, асоціальними проявами.

Тому адаптацію дітей – внутрішніх переселенців реалізуємо через створення повноцінного простору для соціально - особистісного розвитку дитини, насамперед через створення комфортного психологічного клімату в групі закладу освіти та систему соціально- педагогічного супроводу соціалізації особистості у дошкільному дитинстві.

Основними методологічними ідеями створення програми стали : ідея взаємодії особистості й суспільства, що створює сприятливе або несприятливе середовище для розвитку задатків особистості; ідея використання потенціалу середовища, «педагогізація середовища» з метою виховання гармонійної особистості (С.Т. Шацький); ідея про становлення системи цінностей особистості як основний результат виховання (І.Д.Бех, В.П.Зінченко, О.Л. Кононко, Б.Г. Мещеряков)

Головна мета програми: визначення освітніх стратегій адаптації дітей-вимушених переселенців, розробка показників соціального розвитку вихованців середніх та старших груп, удосконалення системи психолого-педагогічного супроводу як важливого чинника процесу адаптації.

Для досягнення ефективності адаптації здобувачів освіти у освітню діяльність закладу необхідно забезпечити умови.

Умови ефективної адаптації дітей ВПО в заклад дошкільної освіти:

- Створення розвивального освітнього середовища з метою врахування індивідуальних особливостей та можливостей само актуалізації та самореалізації вихованців.
- Підвищення рівня психолого-педагогічної культури всіх учасників освітнього процесу.
- Забезпечення психолого-педагогічного супроводу адаптації дітей різного віку.
- Використання інноваційних освітніх технологій для формування цілісного світогляду, соціальної компетентності та громадської активності дошкільників.
- Гуманізації міжособистісних стосунків, створення позитивного мікроклімату у дитячих колективах.
- Розширення рольового простору кожної дитини за рахунок її включення у систему суспільно корисних справ, педагогічно вмотивованих доручень.
- Використання методів педагогічної корекції для вирішення актуальних проблем виховання та реалізації індивідуального підходу до вихованців [10].

Потрібно зазначити, що створення комфортного соціально-психологічного клімату в групах закладу дошкільної освіти, який охоплював всі соціально-психологічні аспекти групової взаємодії у всій своїй складності та різноманітності зв'язків і взаємовідношень, є найважливішим завданням, оскільки він допомагає зберегти не лише фізичне здоров'я, але й виховати психічно здорову особистість. Цей профілактичний підхід дуже важливий на сам перед тому, що кожна дитина є вразливою і досвід взаємодії зі світом вона отримує від дорослих. До того ж, діти більшу частину часу перебувають у дошкільному закладі.

Для забезпечення комфортного психологічного клімату у групі, ми використовуємо такі прийоми:

- Виокремлення системи правил в іграх, у праці, в спілкуванні та інших видах діяльності, дотримуючись яких дитина вчиться відрізнити себе від інших, у неї формується почуття індивідуальності, самостійності, впевненості, власної повноцінності, що в сукупності зміцнює «Я» дитини.
- Введення в режим дня «часу тиші» та «часу можна», що сприяє психологічному розвантаженню дітей.
- Використання щоденного ритуалу «Ранкове коло», що дає змогу відчувати єдність групи дітей і свою причетність до неї.
- Ізольованість дитини від групи під час конфліктної ситуації. При цьому дитину не виводять з групи, а пропонують побути наодинці, посидіти на самоті і поспостерігати за іншими дітьми (принцип М. Монтесорі).

Особливість психолого-педагогічного супроводу адаптації дітей – вимушених переселенців полягає в тому, щоб був організований реальний цілеспрямований процес у загальному просторі діяльності закладу дошкільної освіти з конкретним змістом, формами і методами роботи, направленої на входження дитини у світ конкретних соціальних зв'язків і освоєння соціокультурного досвіду на основі її суб'єктивного пізнання соціального довкілля та конструювання образу соціального світу.

Нами розроблено Програму адаптації дітей переселенців в КЗДО №57 КМР на 2023-2024 навчальний рік (Додатки А)

Таблиця 1.1

Матеріально - технічне забезпечення		
<i>Зміст роботи</i>	<i>відповідальний</i>	<i>Термін виконання</i>
Обладнання зали емоційного розвантаження	практичний психолог	вересень
Добір діагностичного інструментарію	практичний психолог	вересень
Виготовлення посібників для проведення занять	вихователі	протягом року

Оснащення тимчасового укриття іграми і посібниками	вихователі спеціалісти	вересень
Науково- методичне забезпечення		
Опрацювання новинок науково-методичної літератури з проблеми	вихователь – методист практичний психолог вихователі	вересень-жовтень
Проведення діагностування розвитку соціально-емоційної сфери дітей ВПО	практичний психолог	вересень
Підвищення психолого-педагогічної компетентності вихователів стосовно роботи з дітьми даної категорії	вихователь – методист практичний психолог	щомісяця протягом року
Надання психолого-педагогічної допомоги батькам	практичний психолог вихователі	за запитом
Робота з дитячим колективом з метою підтримання сприятливого психологічного клімату в групі	вихователі	протягом року
Проведення циклу ігор, занять для дітей із метою корекції негативних тенденцій соціально-емоційного розвитку дітей та формування адекватної самооцінки дошкільника	вихователі	протягом року
Оцінка ефективності реалізації програми	вихователь – методист практичний психолог	квітень

У Додатку Б «Робота з дітьми» зазначено педагогічні умови та освітню роботу. Збагачення соціальних уявлень дітей через застосування системи творчих завдань, забезпечення освітнього середовища для особистісного зростання дитини в суспільних стосунках, формування соціально-комунікативних навичок, створення атмосфери радості від спільної діяльності та розвиток доброзичливої конкуренції.

У Додаток В «Робота з батьками» зазначений розвиток можливостей сімейної психокорекції, формування спільних поглядів стосовно процесу адаптації, підвищення адаптивних можливостей батьків, просвіта стосовно особливостей соціальної адаптації дітей.

Психолого-педагогічний супровід адаптації дитини-переселенця передбачає тісну взаємодію між тим, хто супроводжує (вихователь) і тим, хто цього потребує (дитина), на засадах гуманістичного виховання, яке відповідає реаліям сучасного закладу дошкільної освіти. Дорослий для дітей 4-5 років є джерелом нових пізнавальних вражень, які втілюються у перші навчальні уміння. Для старшого дошкільника взаємозв'язок з дорослим полягає в його здатності брати участь у різноманітних соціальних зв'язках та між людських стосунках, а отже – бути прикладом соціальної поведінки дитини у соціальному докільлі (Т. Поніманська)

Реалізувавши мету програми, ми можемо сподіватися на такі перспективи розвитку:

- усвідомлення власних емоцій, уміння володіти ними, стримувати їх;
- розуміння емоційних станів інших;
- позитивне ставлення дітей до однолітків та збереження дружніх стосунків між ними;
- адекватна реакція на різні життєві ситуації;
- упевненість у своїх силах, почуття самоповаги;
- забезпечення ефективної батьківсько-дитячої взаємодії.

Таким чином, інструментом сприяння адаптації дітей з сімей ВПО є спеціально організоване освітнє середовище, що дозволяє пом'якшити соціокультурної адаптації і сприяти інтеграції дітей переселенців до приймаючого співтовариства. Ефективність цієї роботи визначається поєднанням заходів, спрямованих на взаємодію не тільки з дітьми з родин переселенців, але і з іншими дітьми в групі, а також з педагогічним колективом.

2.2 Соціалізація дітей-переселенців в межах дитячої субкультури.

Взаємодія ЗДО з сім'ями вимушених переселенців.

«Субкультура – це специфічні норми, погляди й цінності, а також соціальні й духовні потреби, ціннісні орієнтації тієї чи іншої групи; продукти творчої діяльності, способи залучення до духовних цінностей і особливості їх освоєння, стиль способ життя та існування» (О. Семашко). Дитяча субкультура має власну мову, структуру, традиції та функції.

Вона виділяє три основні підсистеми цієї культури : дитяча гра ; спілкування, комунікативна поведінка дітей; художня творчість[22].

В умовах війни актуалізувалась проблема адаптації дітей вимушених переселенців до навчання у закладах дошкільної освіти у інших містах України та за кордоном. Це і стало причиною того, що певна категорія дошкільників піддається негативним соціальним впливам та стресовим обставинам, що під впливом асоціального життєвого досвіду діють на вразливу дитячу психіку.

Згідно з Конвенцією прав дитини, яку 1991 року ратифікувала й Україна, відповідальність за виховання дітей несуть батьки, але держава зобов'язана надавати їм допомогу. Держава визначила пріоритет особистісно зорієнтованої моделі освіти яка передбачає відмову педагогів від звичних стереотипів педагогічної діяльності.

Аналіз діяльності основних соціальних інструкцій дає змогу побачити ще одну проблему, яка потребує термінового вирішення «проблему комфортності дитини на всіх сходинках її життя» (А. Богуш). Зміст феномену «комфортність» науковець визначає таким чином: «Природні і соціально-психологічні фактори, що визначають життєдіяльність дитини на позитивно - емоційному тлі від народження до дорослості. Створити для дитини комфортне життя – означає забезпечити для неї змістовне в усьому його розмаїті, емоційно насичене, позитивно забарвлене життя в сім'ї, дошкільному закладі, школі, соціумі» .

Процес адаптації дітей переселенців повинен проходити в контексті розвитку особистості в цілому і повинен розглядатися з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей. Важливо надати дітям змогу усвідомити, осмислити та засвоїти загально людські цінності, як любов, дружба, прощення, толерантність. У процесі реабілітаційної роботи повинна створюватися безпечна атмосфера яка сприяє кращому самовираженню дітей та дає можливість ефективно реалізувати вище перераховані завдання.

У перші дні перебування дітей - переселенців в дитячому садку ми помітили як їм важко адаптуватися, вони постійно намагаються усамітнитися. Тривалий час не проявляють інтересу до спільної діяльності, колективних ігор, намагаються уникнути контактів з однолітками та вихователем. Звичайно не варто їх примусово залучати до спільної діяльності, бо це стане великою перешкодою у встановленні довірливих стосунків. Краще потрібно знайти привернути увагу дитини до чеснот, умінь, моральних якостей однолітків, щоб вона сама захотіла спілкуватися з ними.

Індивідуальний підхід до дітей не можливо здійснити без врахування їх життєвого та морального досвіду, особливостей характеру, рівня розвитку, самосвідомості.

Наше завдання – сформувати в дитини таку модель поведінки яка б не руйнувала ні оточуючий світ, ні душу самої дитини. Найкраще для цього використовувати ті форми роботи, які найбільше цікаві та доступні дітям – ігри, казки.

Свої переживання, емоції і почуття, які не вміють або не можуть розкрити в повсякденному житті, діти висловлюють за допомогою гри. Гра вільна від тиску та нагляду дорослих. Під час гри діти не лише отримують задоволення, а й мають можливість подолати негативні емоції, засвоїти нові знання та навички. У роботі з дітьми – переселенцями ми використовуємо соціально - орієнтовані ігри для покращення емоційного стану дітей, бо психо-емоційні проблеми впливають на ефективність процесу адаптації.

Види ігор, які сприяють відновленню психо-емоційного благополуччя дітей

- Ігри та вправи на зняття страхів
- Ігри на підвищення впевненості в собі
- Ігри і вправи на зниження агресії та ослаблення негативних емоцій
- Вправи на розвиток уміння відчувати настрій і співчувати іншим
- Ігри та вправи для дітей зі складнощами у спілкуванні

Процесу соціалізації сприяють слухання казок, їх розповідання та інсценування. Під час інсценування сюжету казки дошкільники вчаться використовувати вербальні та невербальні засоби спілкування, передавати різні емоційні стани персонажів. Використання казок в освітньому процесі дозволяє педагогам ефективно реалізувати освітні, розвивальні і виховні завдання. Занурюючись в світ казки, дитина пізнає глибини своєї душі, вчиться оволодівати цим підсвідомим простором, а повернувшись в реальний світ, вона відчуває власну спроможність вирішувати складні ситуації. На прикладі казкового персонажу дошкільники мають можливість пережити різні емоції, зрозуміти їх призначення. Колективна робота над виставою, регулярні репетиції сприяють вихованню відповідальності за успіх спільної справи

Упродовж дня ми проводимо «Хвилинки - веселики» в колі, під час яких розповідаємо кумедні історії, веселі вірші, цим самим спонукаємо дітей пригадати смішні випадки із власного життя.

Щоб допомогти дітям знайти вихід із важкої ситуації використовуємо прийом «Допомога друга» надавши їм можливість проаналізувати, поглянути на неї очима інших людей, оцінити вчинки, обговорити можливі способи дій в оцінюваній ситуації. Розглядаючи будь-яку ситуацію ми пояснювали суть того чи іншого поняття (знайомство- сварка – подяка тощо). При цьому спираючись на досвід дітей, пропонували пригадати подібну ситуацію з власного життя або художнього твору.

Отже, заклад дошкільної освіти є тією соціальною інституцією, яка забезпечує педагогічно виважену адаптацію дітей, формує моделі поведінки, її цінності систему стосунків із соціальним довкіллям. Тому й необхідно надавати кожній дитині ВПО можливості для активного і творчого прояву себе у соціальному довкіллі, створювати умови для реалізації її потреб, прояву активності, ініціативності та відповідальності.

Вимушене переселення входить до числа важко розв'язуваних життєвих ситуацій, та можна віднести до числа екстремальних, коли перед особистістю ставиться проблема переживання життєвих обставин, рівносильна проблемі виживання. Ця ситуація вимагає від індивіда зусиль, які знаходяться на межі його адаптивних можливостей або навіть перевершують наявні у нього резерви.

Виділяють кілька аспектів у переживанні ситуації вимушених переселенців:

- Переживання негативних життєвих подій – втрат, поневірянь, змін, що відбуваються до і під час переселення;
- Переживання змін і культурних відмінностей.

Події, які стали причиною вимушеного переселення, а також факт переїзду, ворожості, невизначеності ситуації, всі ці чинники впливають на перебіг та тривалість адаптації до нових умов. Інша культура змушує переселенця змінити звичний ритм життя, прийняти інші соціальні норми, правила і способи поведінки. Цей процес має назву соціокультурна адаптація. Через розбіжності в соціокультурних нормах людина не може передбачити поведінку оточуючих, володіти ситуацією, може відчувати складнощі у налагодженні взаємин.

Ознайомлювати переселенців з особливостями нової культури, допомогти виробити відповідні моделі поведінки, все це потрібно для подолання та попередження виникнення тривожності, апатії.

Робота закладу дошкільної освіти з сім'ями вимушених переселенців полягає у встановленні позитивних стосунків між усіма учасниками

освітнього процесу, наданні допомоги батькам у відновленні психічного здоров'я дітей та власного здоров'я, пошуку ефективних шляхів вирішення щоденних проблем, залучення батьків до активної участі в процесі адаптації дітей.

Форми роботи ЗДО із сім'ями ВПО:

- Індивідуальні консультації за запитом
- Тренінгові заняття
- Розробка пам'яток та рекомендацій
- Залучення батьків до участі в спільних заходах

Про успішність соціокультурної адаптації можна говорити при наявності у вимушених переселенців таких показників:

- Налагодження доброзичливих стосунків з оточуючими;
- Розв'язання соціально – побутових проблем (влаштування на роботу, навчальні заклади, організація побуту);
- Участь у соціальному та культурному житті приймаючого суспільства;
- Задовільний стан фізичного та психічного здоров'я.

Таким чином, щоб забезпечити дитині стабільне та підтримуюче оточення, яке є необхідним для її нормального розвитку та успішної адаптації, ми повинні активно співпрацювати з батьками. Адже, навіть якщо родина переїхала на нове місце в повному складі, дорослі не можуть приділяти вихованню і проблемам дітей стільки ж уваги, скільки раніше. Дорослі самі переживають тяжкий стрес та кризу ідентичності, не в повному обсязі здатні виконувати звичні сімейні ролі. Вони часто не мають сил щоб допомогти не те що дітям, а навіть самим собі. Тому заклад дошкільної освіти повинен навчати батьків ефективним способам психологічної самопомоги та надавати допомогу в подоланні травматичного досвіду.

2.3 Підвищення психолого-педагогічної компетентності педагогів, щодо створення умов адаптації дітей – переселенців. Результативність реалізації програми адаптації дітей ВПО в КЗДО №57 КМР

Ефективним інструментом сприяння адаптації дітей з сімей ВПО є спеціально організоване освітнє середовище, що дозволяє пом'якшити складності соціокультурної адаптації і сприяти інтеграції дітей ВПО до приймаючого співтовариства. Ефективність визначається поєднанням заходів, спрямованих на роботу не тільки з дітьми – переселенцями, але і з іншими дітьми, що відвідують заклад дошкільної освіти, а також з педагогічним колективом.

Концептуально новим напрямом в освітній роботі з дошкільниками є особистісно орієнтований підхід до дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах внаслідок переживання травматичних подій та внутрішнього переміщення. Важливо розуміти основні проблеми, з якими стикаються вимушені переселенці, принципи, цілі та завдання допомоги. Це дає змогу обрати відповідні методи та форми роботи, які будуть сприяти адаптації цих вихованців.

Для ефективної роботи потрібні уміння вихователя:

- створювати сприятливу психологічну атмосферу в групі;
- встановлювати доброзичливе емоційне спілкування між дітьми та оточуючими їх людьми;
- прихильно ставитися до дитини, щоб вона відчувала любов, турботу, і захищеність;
- спрямовувати дітей на спільну діяльність, культивувати партнерство;
- бачити можливість і здібності дитини, створювати ситуації, де б вона могла їх виявити.

Для визначення рівня готовності педагогічних працівників до супроводу адаптації дітей – переселенців, ми провели опитування вихователів.

Бланк опитування **Додаток А**

Аналіз проведеного опитування показав, що з 16 педагогів більшість не готові до роботи щодо адаптації дітей вимушених переселенців. В 11 педагогів це 67% виявився низький рівень готовності; у 5 – 33% - середній

Мал.2.1 «Рівень готовності педагогів до роботи щодо адаптації дітей вимушених переселенців на вересень 2023 року»

З метою формування в педагогів знань стосовно соціально значущості адаптації та підвищення рівня їх готовності до впровадження програми адаптації дітей ВПО в умовах закладу дошкільної освіти ми провели корекційно – розвивальну роботу з вихователями. Її результативність підтверджує повторне проведення опитування педагогів, яке показало, що у 4 -25% вихователів високий рівень готовності вести супровід адаптації дітей – переселенців; 10-63% педагогів мають середній рівень готовності; низьким залишається рівень готовності у 2- 12% педагогів.

Мал.2.2 «Рівень готовності педагогів до роботи щодо адаптації дітей ВПО при повторному діагностуванні»

Завдання педагогів, в групах яких виховуються діти – переселенці – організувати освітній процес таким чином, щоб він виконував ряд функцій:

- корекцію уявлення про світ і власне місце в ньому (дитина повинна бачити навколишній світ як можливість самореалізації, а не як вороже середовище, вона повинна усвідомити свободу вибору і особистісну відповідальність за нього);
- розвиток самосвідомості й самоповаги;
- усвідомлення, визнання та прийняття власної особистості, усвідомлення своєї унікальності та самобутності;
- навчання ефективним способам психологічної самопомоги.

З метою формування в педагогів знань про значущість адаптації та підвищення рівня їх готовності до впровадження програми адаптації дітей-переселенців в умовах закладу дошкільної освіти ми провели корекційно-розвивальну та просвітницьку роботу з вихователями .

Форми роботи з педагогічним колективом:

- Педагогічна рада: «Збереження духовного, морального та фізичного здоров'я учасників освітнього процесу як чинник соціалізації особистості»
- Семінар – практикум «Тепло серед колег: психологічний клімат для творчого колективу»
- Тренінгові заняття «Психолого-педагогічні методи профілактики агресії у дітей»
- Індивідуальні консультації за запитом

Отже процес адаптації дітей – переселенців в закладі дошкільної освіти можна вважати педагогічно виваженим лише за умови використання в його організації соціально-педагогічного супроводу соціалізації дітей з допомогою відповідного програмно-методичного забезпечення. Вміння педагога створювати сприятливу психологічну атмосферу в групі, спрямовувати дітей на спільну діяльність, здатне зробити процес адаптації дитини ефективним та гармонійним.

Під час досліджень основний метод, який ми застосовували, полягав у систематичному і цілеспрямованому спостереженні за поведінкою дітей у спільній діяльності та іграх. Потім була проведена діагностика – опитування вихователів за методикою Т. Рєпіної для визначення сфери взаємин, яка показала, що лише в 2-40% дітей сформовано вміння будувати стосунки з однолітками (Орина Ч.; Андрій Ч.); у 3 – 60% спостерігаються конфлікти з ровесниками (Катя М, Кіріл О, Артем П). Те ж саме опитування, проведене в квітні показало, що налагоджувати взаємини з ровесниками вміють 4- 80% дітей вимушених переселенців, а конфліктні ситуації періодично відбуваються у 1- 20% дитини (Кіріл О).

Щоб визначити соціалізованості дітей ВПО, ми звернулися до ігор і дидактичних вправ, бо саме через гру можна виявити міру соціалізації дітей, засвоєння ними відповідної системи цінностей.

У грі діти набувають соціального досвіду та оволодівають такими вміннями:

- Контактувати з однолітками;
- Висловлювати свою думку (оцінювати);
- Висловлювати згоду (незгоду);
- Відповідати на поставлене запитання;
- Брати участь у спільній грі з іншими згідно домовленості.

Аналіз результатів показав, що в більшості дітей 3-60%, сформована потреба в спілкуванні (Орина Ч., Катя М., Андрій Ч.) вони бажають спілкуватися в широкому колі: з дітьми, дорослими, близькими. Тільки 2- 40% бажають спілкуватися в «обмеженому колі» - з близькими людьми, або обирають для себе в партнери іграшки, тварин.

Обговорення творів дитячої літератури, художніх образів відтворених у мультфільмах нами було використано як однією з методик. Після читання дітям пропонувалося дати оцінку герою та його вчинкам, більшість норм та правил перелічених дітьми були чітко сформульовані: бути ввічливим, не ображати товариша, допомагати один одному, але були перелічені і дуже специфічні – не кидати іграшки, не битися, не плюватися. На нашу думку діти пригадали та вербалізували свій негативний досвід спілкування з іншими дітьми.

У результаті виконання дітьми ряду експериментальних завдань було виявлено особливості адаптації, які проявилися в умінні будувати стосунки з однолітками, ставленні до соціуму, до самих себе, ставленні до проблемних ситуацій та готовності їх розв'язувати .

"Рівні соціально-емоційної компетентності: жовтень–квітень"

Критерії оцінювання	жовтень		квітень	
	Низький рівень	Високий рівень	Низький рівень	Високий рівень
Перевага позитивного настрою, адекватна самооцінка	80%	20%	20%	80%
Позитивне сприймання себе і оточуючих, усвідомлення свого місця в соціумі	60%	40%	20%	80%
Володіння соціально прийнятими способами вираження емоцій	80%	20%	20%	80%
Уміння вибирати адекватні способи спілкування з оточуючими, будувати безконфліктні взаємини	80%	20%	20%	80%
Готовність до розв'язання проблемних ситуацій	100%	-	20%	80%

4 дітей вміє встановлювати і підтримувати стосунки з дітьми групи і характерні довго тривалістю. Реалізація програми адаптації дітей – переселенців дала можливість усунути такі проблеми особистісно – емоційного спілкування, як рівень тривожності, низьку самооцінку, сприяла розкриттю творчих здібностей.

У 4- 80% дітей сформувалася адекватна самооцінка та впевненість , 3- 60% дітей навчилися усвідомлювати свої емоції та емоції інших та їх прояви у вчинках та діях.

Отже, виявивши у дошкільників з числа вимушено перемішених в результат і повторного діагностування у дітей сформувалися соціальні навички, які покращують процес адаптації до нових умов життя, гармонізується та підвищується когнітивний розвиток. Діти стали впевнені у

своїх силах, адекватно реагують на різні ситуації, сформованого кола соціальних зв'язків, толерантного ставлення до оточуючих, можна стверджувати успішність соціально - психологічного супроводу процесу адаптації.

ВИСНОВОК

Сьогодні процес адаптації дитини побудований таким чином, що вона, починаючи освоювати соціальний світ, швидше перетворюється на скарбничку розрізаних фактів, норм і правил, аніж на елемент загальної картини світу. Натомість, нормою є мудро і бережно залучити дитину до соціального світу і навчити відчувати себе його частиною.

Зважаючи на останні політичні події в країні, ми дійшли висновку про необхідність психолого-педагогічного супроводу адаптації дітей-переселенців в умовах закладу дошкільної освіти.

Проаналізувавши проблему впливу несприятливих факторів на адаптацію дитини в психолого-педагогічній літературі виявили, що процес адаптації найбільше визначається особливостями мікро- та макросередовища тим досвідом, який людина набуває протягом життя.

На думку науковців, адаптація дітей дошкільного віку має важливе значення. Адже, це насамперед, найбільш сенситивний період розвитку, тому такі несприятливі фактори середовища спричиняють більш згубний вплив на дитину, що розвивається, ніж у будь-які інші періоди життя.

Нами розроблено програму адаптації дітей-переселенців, суть якої полягала в організації реального цілеспрямованого процесу у загальному просторі діяльності дошкільного закладу з конкретним змістом, формами і методами роботи. Дана програма спрямована на входження дитини у світ конкретних соціальних зв'язків і освоєння соціокультурного досвіду на основі її суб'єктивного пізнання соціального довкілля та конструювання образу соціального світу.

Впровадили програму адаптації дітей - переселенців у практику роботи КЗДО №57 КМР. Оскільки ефективним інструментом адаптації дітей з сімей ВПО є спеціально організоване освітнє середовище, що дозволяє пом'якшити складності соціокультурної адаптації і сприяти інтеграції дітей ВПО до приймаючого співтовариства.

Ефективність інтеграції визначається поєднанням заходів, спрямованих на роботу не тільки з дітьми з родин переселенців, але і з іншими дітьми, що навчаються в освітньому закладі, а також з педагогічним колективом.

Скоригували рівень готовності педагогічних працівників до роботи з дітьми даної категорії. Адже, процес адаптації дітей–переселенців. В ЗДО можна вважати педагогічно виваженим лише за умови використання в його організації соціально–педагогічного супроводу адаптації дітей з допомогою відповідного програмно–методичного забезпечення.

Вміння педагогів створювати сприятливу психологічну атмосферу в групі, спрямувати дітей на спільну діяльність, здатне зробити процес адаптації дитини ефективним та гармонійним. Реалізація програми адаптації дітей-переселенців дала можливість частково усунути такі проблеми особистісно-емоційного спілкування, як рівень тривожності, імпульсивності та низьку самооцінку, сприяла розкриттю творчих здібностей кожної дитини.

Порівняльний аналіз рівнів адаптації дітей на початку та в кінці навчального року засвідчив позитивний вплив запровадженого соціально - педагогічного супроводу адаптації дітей-переселенців, який виявився у значному поліпшенні рівнів соціалізації.

Використані джерела

1. Богуш А.М. Парадигма дитинства у контексті розвитку особистості дошкільника : Гуманітарний вісник Переяслав - Хмельницького державного педагогічного університету імені Г. Сковороди-2003. - 388с.
2. Бочкор Н. П. , Є.В. Дубровська, О.В.Залеська Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період /МЖПЦ «Ла Страда -Україна» -2014.
3. Вітько В. Арт-терапевтична робота з дітьми внутрішньо-переміщених осіб-2023.С.2–URL:
<https://krs.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2641/1/%D0%92%D1%96%D1%82%D1%8C%D0%BA%D0%BE.pdf>
4. Жданович Ю. М. Особливості адаптації дітей вимушених переселенців. Теоретико - методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць С. 204-213.
5. Захарова Н. Адаптація дітей дошкільного віку до сучасного соціального простору-2010.С.7
URL:<http://dnz430.edu.kh.ua/Files/downloads/Zakharova%20N.M.%20Adaptatsiya%20ditey%20doshkil%CA%B9noho%20viku%20do%20suchasnoho%20sotsial%CA%B9noho%20prostoru.pdf>
6. Кавалеров А.І. Соціальна адаптація: феномен і прояви: монографія / А. І. Кавалеров, А. М. Бондаревська. Астропринт/ Київ, 2005.112с.
7. Ковязіна К. О. Забезпечення соціального захисту дітей внутрішньо переміщених осіб/Національний інститут стратегічних досліджень, 2019 – URL: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/ditu-14275.pdf>.
8. Кононко О.Л. //Проблеми адаптації до навчання здобувачів початкової освіти в умовах воєнного стану – 2022. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737883/1/%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82.pdf>
9. Ліщук Я. І. Соціально - психологічні чинники адаптації вимушених переселенців / Наука і життя: сучасні тенденції, інтеграція в світову наукову

думку. 2015. URL: <https://int-konf.org/ru/2015/nauka-i-zhittya-suchasni-tendentsiji-integratsiya-v-svitovu-naukovu-dumku-14-16-05-2015/1068-lishchuk-ya-i-sotsialno-psihologichni-chinniki-adaptatsiji-vimushenikh-pereselentsiv>

10. Ліннік О.О. Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка.- 2023.-№39.-С.25-32.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Potip_2023_39_6

11. Мельник Л. А. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України за ред. Л. С. Волинець : посіб. для практиків соціальної сфери. – К. : ТОВ “Видавничий дім «Калита»”, 2015. – 72 с.

12. Панасенко Е.А., Ремізова В.М., Нестерова С.А. Адаптація і дезадаптація у дітей дошкільного віку: проблеми психодіагностики та психокорекції № 10.1(74.1). 2019. С. 5-8.

13. К. Суятинова Особливості посттравматичного стресового розладу дітей дошкільного віку : Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Педагогіка. Психологія» – 2024.

URL: <https://journals.academ.vinnica.ua/index.php/pedpsyh/article/view/159/148>

14. Трубавіна І. М. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основа соціально-педагогічної роботи з ними. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2015. URL: file:///D:/Users/Sony2/Downloads/pednauk_2015_8_53.pdf.

15. Харченко С. Наукові здобутки студентів. Інституту людини. – 2019. URL: <file:///C:/Users/%D0%94%D0%B8%D0%B0%D0%BD%D0%B0/Downloads/124%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-551-1-10-20190309.pdf>

16. Звіт про ситуацію в Україні. ЮНІСЕФ № 55– 2017. URL: https://www.unicef.org/ukraine/ukr/children_26268.html

17. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014р. №1706-VII.

18. Керівні принципи з питань внутрішнього переміщення. Агентство ООН у справах біженців (UNHCR)- 2024.
19. Міністерство освіти і науки України Щодо комунікації з дітьми дошкільного віку з родин учасників ООС/АТО, внутрішньо переміщених осіб та організації взаємодії з їхніми батьками.- 2019. С.2-3
20. Міністерство соціальної політики України. Розділ «Внутрішньо-переміщенні особи» - 2022. – URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html>
21. Науковий вісник Ужгородського університету «Педагогічка. Соціальна робота» – 2022. С. 18. URL : <http://visnyk-ped.uzhnu.edu.ua/article/view/267703/263541>
22. Соціалізація дітей старшого дошкільного віку в ЗДО . Національна академія педагогічних наук України // Монографія.– 2018. С.55

